

Osäkert om surfplattor gynnar

läsning

Datorn vinner mark i skolan. Allt fler elever lär sig läsa och skriva på en laptop eller surfplatta. Kan det stimulera dem att läsa böcker? Eller behövs inte litteratur i framtiden?

TEXT: KATARINA BJÄRVALL

Ali Abed arbetar med sin presentation om rymden. I boken som ligger framför honom läser han om avståndet mellan olika stjärnor och på surfplattan knappar han koncentrerat med höger pekfinger: *Det tar 10 hjus-*. Där griper programmet in och ändrar till *hus*. Ali ändrar tillbaka och då lyder plattan och låter honom skriva *hjusår*. Men ordet stryks under med ett rött streck - felstavat. Så småningom tittar Ali i boken, ser hur ordet ska stavas och ändrar till *ljusår*.

Klass 2CH på Snösätraskolan i Rågsved söder om Stockholm har jobbat med surfplattor sedan årskurs 1. Det är på plattorna eleverna har lärt sig skriva, och det är genom skrivandet de lär sig läsa.

- Det bästa är att man fångar alla elever. Ingen knorrar, alla vill skriva, säger Helén Jansson, ursprungligen lågstadielärare men nu resurs- och IT-pedagog.

Strategin kallas "att skriva sig till läsning" och används idag i olika former på uppskattningsvis flera hundra skolor i Sverige.

Att skriva sig till läsning har barn gjort länge, för hand. Det kännetecknande för strategin, som har utvecklats av den norske lärarutbildaren Arne Trageton, är att eleverna lär sig skriva på dator eller surfplatta innan de lär sig skriva för hand.

I årskurs 1 får eleverna använda surfplattorna först lekfullt och hämningslöst men sedan allt mer styrt. De skriver ord, meningar och till slut små berättelser. Och de läser varandras texter.

- Det ger en bra förförståelse. Även de som har haft det svårt knäckte läskoden till jul i ettan. Vi vann ungefär en termin, säger Helén Jansson.

Surfplattorna kompletterar annan läsundervisning. Eleverna har fortfarande bokprat och går till biblioteket. Finmotoriken tränas bland annat genom att de illustrerar sina texter med egna teckningar. Nu har de också börjat skriva för hand.

Den dag när vi besöker Snösätraskolan jobbar varje elev ensam med sin presentation, men annars arbetar de två och två med en surfplatta. Helén Jansson menar att pararbetet är viktigt i ett område som Rågsved, där många barn har ett annat modersmål än svenska.

- Våra elever måste hela tiden träna på att prata och förklara, säger hon.

Störst betydelse har strategin enligt Helén Jansson för de elever som har haft svårigheter. En pojke som var så sen motoriskt att han knappt kunde rita ihop några ord på papper skrev sida upp och sida ner på surfplattan.

Även språket får en skjuts framåt. En flicka var nyanländ från ett annat land och hade en språkstörning som gjorde att hon inte kunde sitt eget modersmål. Genom surfplattan lyckades hon hitta det svenska språket. Helen Jansson tror att det berodde på att bokstävernas form blir så tydlig på skärmen.

- Det gjorde det lättare att koppla ljudet till formen.

Surfplattorna är anslutna till internet. Hur tänker lärarna kring det?

- Fördelarna överväger, säger Helén Jansson.

Exempelvis arbetar en flicka, Geraldine Orellana Monteza, denna lektion med en presentation av Vesuvius. Hon läser i sin bok att vulkanen är omgiven av pinjetråd. Hur ser de ut, undrar hon - och kollar på nätet så att hon kan rita ett träd hon är stolt över.

- Vi är noga med att de inte får hämta bilder, de får bara titta för att sedan rita själva, säger Helén Jansson.

Men hon tycker att tilltron till surfplattan och de program den rymmer kan gå till överdrift.

- En elev kan sitta och använda ett matteprogram utan att alls räkna matte. Allt hänger på pedagogen.

Om nu Tragetons strategi fungerar, vad beror det på? För att förstå det lyssnar jag på Arne Trageton på en IT-mässa. Stämningen är närmast väckelseartad. Flera andra talare berättar om hur strategin uppenbarats sig för dem med alla sina möjligheter. Arne Trageton själv är påtagligt stolt, både när vi talas vid i pausen och senare när vi har en lång mejldialog.

Pedagogiken fungerar för att den är lättare, säger han.

- Att skriva egna meningar är lättare än att läsa okänd text producerad av vuxna. Och att skriva på datorn är lättare motoriskt än att skriva för hand. Fel är lätta att rätta, ord och meningar lätta att flytta, nya idéer lätta att lägga till. Alla bokstäver blir perfekta och de blir identiska med de bokstäver som eleverna ska läsa, så det underlättar läsningen.

Respons från lärare och kamrater är också lättare att ge, menar Arne Trageton.

- Om man skriver för hand är det så krävande att man först på högstadiet kan få kretsloppet utkast-respons-omskrivning-respons-slutversion att fungera.

Satsningen på en dator per elev, 1-till-1, har slagit på bred front i Sverige. Men Arne Trageton tror mer på 1-till-2.

- Två tänker bättre än en. Att arbeta i par är naturligt vid datorn och ger en rik muntlig diskussion. Det ger också läraren bättre tid till respons.

Men vet man att strategin fungerar? Det finns många studier där lärare vittnar om att de är nöjda med Tragetonpedagogiken, men det finns ingen forskning kring den publicerad i någon internationellt erkänd vetenskaplig tidskrift. De studier som har gjorts på liknande metoder är små, föråldrade eller svåra att värdera. Men en studie inom ramen för den internationella

Pisa-undersökningen 2009 ger en varningssignal. Den visar att ungdomar som använder datorn intensivt läser sämre än de som använder den måttligt. Arne Trageton tror att det beror på att skrivandet för hand i samband med skolstarten väcker en frustration kring det skrivna ordet, särskilt hos pojkar.

- Och på att datorerna används som annat än skrivmaskiner, till exempel planlöst surfande och dataspelande varje dag så att barn inte hinner läsa, säger Arne Trageton.

I många klasser publicerar man numera det barnen skriver på bloggar. Jag tänker att i ett samhälle där barn redan utan skolans medverkan exponerar sig hårt, och ofta gör sig beroende av bekräftelser i form av puffar och gillanden på Facebook, så kanske skolan borde försöka bygga barns självkänsla inifrån istället.

Arne Trageton menar att respons från kamrater, lärare, föräldrar och andra ger viktig stimulans.

- Det är en fråga om yttrandefrihet och demokrati, rättigheter som även lågstadieelever ska ha tillgång till. Och om det lärs ut konsekvent från lågstadiet tror jag att kvaliteten på bloggar som eleverna skriver när de blir äldre kommer att bli bättre, utan mobbning som idag är ett stort problem.

Ett argument för att använda datorn tidigt i skolan är att det kompenserar de barn som inte har dator hemma. Men det avfärdas av Ulf Fredriksson, docent i pedagogik på Stockholms universitet och ansvarig för den svenska delen av den jämförande Pisa-studien.

- Det finns inga klasskillnader längre när det gäller tillgången till dator. Dator är lika vanligt som teve.

Jag tänker att här finns ett glapp. Det heter att *nästan* alla barn har dator hemma - men de där undantagen finns just i områden som Rågsved, med låg genomsnittlig inkomst. Helén Jansson berättar att hon har elever som har dator men inte internet hemma.

Samtidigt är skillnaden i tillgången till böcker ännu större. Hur ska skolan förhålla sig till det? Ulf Fredriksson menar att Pisa-studiens indikationer på att intensiv datoranvändning kan tränga undan läsningen ger goda skäl för skolan att hävda boken.

- Om skolan ensidigt satsar på datorn så finns en risk att vi inte ger barnen chansen att utveckla andra kompetenser som exempelvis läsning. Skolan ska fostra eleverna till att läsa både på datorn och på papper. De ska helst läsa mycket av allt, i annat fall lite av allt. Frågan är hur man gör det på bästa sätt.

Inte genom Tragetonstrategien, säger Ulf Fredriksson och ger flera skäl till vaksamhet. Han pekar på hur strategin förhåller sig till två etablerade läsinlärningsmetoder: *whole language*, som går ut på att barn erövrar läsningen genom att utforska språket, och *phonics*, som betonar systematisk undervisning kring sambandet mellan ljud och bokstäver. Arne Trageton hävdar att hans strategi kombinerar de metoderna, och även den så kallade *word*-metoden där orden står i centrum, men Ulf Fredriksson menar att Tragetonstrategin lägger alltför stor tonvikt på *whole language*. Och den metoden är, enligt forskning som Ulf Fredriksson refererar till, inte optimal, särskilt inte för barn från hem där lästraditioner saknas.

En annan varningsflagg höjer han för det inslag i strategin som senarelägger skrivande med papper och penna. Fransk forskning på förskolebarn visar, säger han, att man lär sig bokstäver genom att se, höra och forma dem - formen lagras i barnets motoriska minne.

Lärare vittnar om att när elever arbetar på dator lockas de ofta till Facebook, Youtube eller kompisars bloggar. Hur påverkar det koncentrationen och skolprestationerna? Kan man läsa *Räddaren i nöden* samtidigt som man har tillgång till Facebook? Till och med Arne Trageton instämmer i att detta kan

vara ett problem. Han föreslår att elevernas datorer inte ska vara uppkopplade under de första två åren.

Amerikansk forskning har visat att simultankapacitet är en myt - vad man gör när man gör två saker samtidigt är att man växlar mycket snabbt mellan dem. Men nya forskningsrön, bland annat av neurovetaren Torkel Klingberg vid Karolinska institutet, visar att de delar av hjärnan som jobbar hårt när vi snabbt växlar aktivitet tränas i kapacitet.

Ulf Fredriksson efterlyser mer forskning kring detta.

- Ju tidigare man lär sig att hålla flera bollar i luften, desto bättre blir man på det. Men det finns förstås en gräns för det, frågan är vad den gränsen går.

Att digital läs- och skrivinlärning, trots alla frågetecken, har blivit så utbredd tror Ulf Fredriksson beror på att strategin erbjuder ett enkelt sätt för kommuner och skolor att skapa en bild av att man satsar stort på skolan.

Men datorer är billiga jämfört med lärare. 45 surfplattor, som Snösätraskolan har köpt in, kostar som ett halvårs lärartjänst.

- Att utveckla lärarkompetensen är viktigare, säger Ulf Fredriksson. Den enskilt viktigaste åtgärden för att lyfta barns läsnivå är att erbjuda speciallärare under de första åren.

Och ju mer eleverna arbetar digitalt, desto mer avgörande är lärarkompetensen.

- Elever behöver struktur, handledning och undervisning i hur man väljer på datorn. Kritisk utvärdering är viktigare i det digitala läsandet, där valmöjligheterna är så mycket större.

Pisaundersökningen visar att bästa sättet att bli en god läsare är att läsa böcker. Men varför ska man bli en god läsare? Det sägs att i framtiden kommer litteratur att vara en förströelse för en liten elit, ungefär som opera är idag.

- Alla kommer inte att läsa *På spaning efter den tid som flytt*, men jag tycker att det är viktigt att både män och kvinnor får möjlighet att reflektera över livet genom litteratur, säger Ulf Fredriksson.

Kan man inte få det genom film eller dataspel istället?

- Nej, litteratur utvecklar kreativiteten och det kritiska tänkandet på ett annat sätt. Och det är mycket viktiga förmågor i framtiden.

Fakta/Surfplattor och läsplattor

En *surfplatta* är en platt dator vars framsida utgörs av en pekskärm. Den är inte mycket större än ett halvt A4, väger mindre än ett halvt kilo och saknar lösa delar. Marknaden i Sverige domineras av Apples Ipad, men ett konkurrerande operativsystem är Android. På en Ipad arbetar man med ett program - en applikation, app - åt gången, på andra modeller kan man ha flera appar öppna samtidigt. Marknaden för pedagogiska appar är stor och växande.

Fördelar med surfplattor framför datorer är att det tekniska trasslet oftast är mindre. De är snabbare att starta upp och apparna är lätta att förstå även för lågstadiebarn. En nackdel är att tangentbordet på skärmen kan vara svårt att skriva på för sex-sju-åringar.

En *läsplatta* är byggd speciellt för läsning av böcker och tidningar, men med möjlighet till bland annat förstoring, sökning, anteckningar och uppläsning. Den är oftast mindre och lättare än en surfplatta. Skärmen är gjord av så kallat elektroniskt papper, vilken gör den mer läsvänlig än skärmen på en dator eller surfplatta. Böcker för läsplattor, e-böcker, kan man köpa hos nätbokhandlare eller låna på bibliotek. En del läsplattor har ingen internetuppkoppling, men de flesta av de senaste modellerna har det. Forskning tyder på att läsning på läsplatta mer liknar bokläsning än läsning på internet.